

הקדמה למורה

פרויקט "פנים. יום. זיכרון." הוא מיזם אומנותי שמנציח זיכרונות מחייהם של נופלים באמצעות סרטי אנימציה. רסיסי זיכרון, רגעים קטנים בחייהם של הנופלים, שחברים וקרובים של הנופלים בחרו לשתף, קמים לתחייה על המסך ומעניקים ליקיריהם נצח. בבסיס הפרויקט עומדת האמונה שהזיכרונות נושאים משמעות יותר מיום אחד בשנה.

בכל שנה אנו פונים ליוצרים צעירים בתחום האנימציה בבקשה להנציח רגעי מפגש וחסד בחיי הנופלים. היום הפרויקט מונה יותר מ-40 סרטים, ובכוונתנו לבסס מאגר זיכרונות וירטואלי ישראלי רחב ממדים. את כל הסרטים ומערכי השיעור, המתאימים למגוון שכבות גיל, אפשר למצוא באתר בית אבי חי, [בעמוד הפרויקט](#).

לקראת יום הזיכרון לחללי מערכות ישראל ולנפגעי פעולות האיבה, יצרנו מערכי שיעור חדשים העוסקים בזיכרון ומותאמים לכיתות ה'–י"ב, ואף למכינות קדם צבאיות; כל שכבת גיל על פי יכולותיה.

אנו מאמינים כי מערכי שיעור אלה, הכוללים צפייה בסרטים שונים ודיון מעמיק על משמעותו של הזיכרון בחיינו בהקשר של הסרטים שראינו, מאפשרים לנו להשפיע על עיצוב תודעת הזיכרון של תלמידינו.

אומנם מערכי השיעור הינם מותאמי גיל, ואולם אין אנו יודעים מהם הסיפורים המשפחתיים של התלמידים. אנו ממליצים לצפות מראש בסרטי מערך השיעור שבחרתם ולנקוט משנה זהירות שעה שאתם דנים בנושאים המורכבים שיום הזיכרון מזמן לדיון.

מערכי השיעור, המציעים מגוון תכנים והצעות לדיון, הם ארוכים יותר מזמן שיעור ממוצע. עליכם לבחור את התכנים המתאימים ביותר לכיתתכם, וכך להתאים את מהלך השיעור לזמן העומד לרשותכם.

אנו מאחלים לכם הצלחה וימים טובים,

צוות הפרויקט

לומדים וזוכרים

50 שנה למלחמת יום כיפור – זיכרון קולקטיבי

במערך זה נפנה את מבטנו אל מקומה של מלחמת יום כיפור בתודעה הקולקטיבית והאישית בישראל. ניחשף לחוויות שונות מיום הכיפורים, ודרכן נבחן את היחס האישי של כל אחד מאיתנו כלפי היום הזה ונעמוד על המתח האימננטי שנוצר בו בין הפרטי לציבורי. בהמשך נברר מהו תפקידו של זיכרון קולקטיבי, כיצד הוא נוצר וכיצד נחרטה מלחמת יום כיפור כאירוע משנה תודעה בחוויה הקולקטיבית של החברה הישראלית.

המערך ארוך ועשיר בטקסטים, סרטונים ונושאים לדיון. כדאי להקדיש לכל אחד מהם יותר משיעור אחד. הנושאים שמעריך זה עוסק בהם הינם מורכבים, ועל המורה להתאים אותם לכיתה שבה הוא נלמד.

חלק א' - יום כיפור שלי (45 דקות)

תיאור אישי ליום כיפור

נפתח בכתיבה אישית. כל תלמיד יכתוב על חוויית יום כיפור שלו. זה יכול להיות מנהג, זיכרון, תחושה - כל תיאור אישי שנוגע ליום זה (חשוב לתת הנחיה פתוחה, שאינה מכוונת להיבט מסוים).

* נבקש מהתלמידים לשתף במה שכתבו.

* נציין חוויות דומות שהתלמידים שיתפו בהן.

* נשאל, אילו מילים חזרו על עצמן?

* האם התלמידים שיתפו בחוויות שחידשו משהו לגבי היום הזה?

תיאור ספרותי

נקרא את הקטע מתוך ההקדמה לספרו של ש"י עגנון "ימים נוראים". רצוי לחלק לתלמידים את הטקסט (מופיע כנספח).

הצעה: נקרא את הטקסט פעמיים. בקריאה הראשונה המורה תקרא או יקרא בקול; בקריאה השנייה התלמידים יקראו בסבב: בכל פעם שמופיעה נקודה, יקרא תלמיד אחר

נשאל את התלמידים:

* מה הילד המספר זוכר מיום כיפור?

* אילו רגשות עולים מן הטקסט?

נבקש מהתלמידים לסמן משפט אחד שמצא חן בעיניהם או עורר בהם הזדהות.

התלמידים יקראו בסבב וברצף את המשפטים מבלי להסביר (גם אם משפט חוזר פעמיים).

נשאל את התלמידים האם הם מצאו נקודות דמיון בין התיאור של עגנון ובין החוויות שהם שיתפו בתחילת השיעור.

תיאור קולנועי-אנימטי

נצפה בסרט "יום כיפור בוטל" (2:17 דקות) לזכרו של ראובן גבריהו.

רקע למורה:

מתוך דברי יוצרי הסרט: הסיפור הקצר "סלט ירקות", המסופר מנקודת מבטה של שרי אנסקי, מעביר היטב את תחושת ההפתעה ששררה בארץ עם פרוץ מלחמת יום כיפור. בסיפור מתארת אנסקי את הרגעים האחרונים שבילתה עם אחיה לפני שנפל במלחמה ואת רגשות האשמה שחשה על המעשה האסור שעשתה. מומלץ לקרוא עוד על ראובן גבריהו [בעמוד הפרויקט](#).

הנחיות לפני הצפייה הראשונה: נצפה בסרט פעמיים ברציפות. לאחר הצפייה הראשונה יכתבו התלמידים לעצמם את רשמיהם הראשונים.

הצעה להנחיה: כתבו איזה רגש התעורר בכם בסוף הסרט?

לאחר הצפייה השנייה נקיים שיחה.

למורה: הסרט מתאר מעבר מיום כיפור המסורתי-יהודי הפרטי של המספרת, שרי אנסקי, אל יום כיפור שנצרב כטראומה בתודעה הלאומית בשנת 1973. בחלק זה נעמוד על הפן האישי, ובהמשך מערך זה נעסוק בהיבט הלאומי.

הנחיות לפני הצפייה השנייה: הקולנוע הוא מדיום שמאפשר ליוצר לספר סיפור באמצעות מגוון כלים - נקודת המבט, צבעים, פסקול, דימויים - אלה נבחרים בקפידה כדי לשרת את הסיפור. שימו לב במהלך הצפייה לאמצעי המבע הקולנועי השונים ולאופן שבו משתמשים בהם כדי לספר לנו את סיפורו של ראובן.

דיון לאחר הצפייה השנייה:

* מה למדתם על יום כיפור של שרי, האחות של ראובן? מדוע אהבה את יום כיפור?

* מה למדתם על דמותו של ראובן מהסרט?

* אילו אמצעי מבע קולנועי ראיתם בסרט? איך הם משרתים את הסיפור? כיצד הם תורמים ליצירת החוויה של הצופה?

* מה פרטי ומה ציבורי בזיכרונות של התלמידים, של עגנון ושל אנסקי.

רקע למורה: להלן מוטיבים אנימטיים וקולנועיים שהסרט משתמש בהם, שניתן להיעזר בהם לפיתוח הדיון:

שחור-לבן - הסרט כולו מוצג בשחור-לבן, לבד ממוטיבים שהיוצרים ביקשו להדגיש: נעלי ההתעמלות האדומות, הדובדבן על הגלידה במשאלות של שרי, כיפתו הכחולה של ראובן, הסלט הצבעוני, הלימון הנסחט והמים שבהם שטפה שרי את שאריות הארוחה.

קריינות - הסרט מבוסס על הסיפור "סלט ירקות" שכתבה שרי אנסקי לזכרו של אחיה. הקריינות גם היא מספרת סיפור מנקודת מבטה של האחיות.

זוויות צילום ומוטיבים חוזרים - סצנת התהלוכה אל בית הכנסת בתחילת הסרט וסצנת דרכה של שרי לבית הכנסת ומסירת ההודעה מהיחידה לאחיה מוצגות מאותה הזווית, ובשתייהן נראות הצלליות של ההולכים במעלה ההר והנעליים האדומות שדורכות על המדרכה. גם מראה המתפללים מלמעלה חוזר בסצנת המסירה, אחרי שנראה קודם לכן בסצנת זיכרון הילדות המתוארת בהתחלה. הקלז-אפ, כמו הצבע שמתבלט על רקע התמונה בשחור-לבן, משמש להדגשה ולרמיזה לדבר-מה מרכזי וחשוב בעלילה: הלימון, הפנים של שרי כשהטלפון מצלצל, הטלפון, הפנים שלה כשהיא אומרת שאחיה בבית הכנסת וכשראובן אומר לשרי "את אכלת סלט".

מוטיב תמטי - מוטיב ההסתרה חוזר כמה פעמים לאורך הסרט. שרי מתארת: ספסל אבן מוסתר בין השיחים, היינו... משחקים במחבואים, "שם הייתי מתחבאת ומבקשת בקשות מאלוהים", "הוא לא הסכים לגלות לי", "ירדתי מההר דרך השדות כדי שלא יראו אותי", וכן האכילה בסתר ביום כיפור והסתרת עקבות הארוחה. מה משמעות המוטיב לדעתכם?

אחרי הסרט נעבור לשוחח על יום כיפור של שנת 73'.

נשאל:

- * מהו הייחוד של מספר-ילד. במה הוא שונה ממספר מבוגר?
- * למורה - הסיפורים של עגנון ושל אנסקי מסופרים מפי ילדים. ואולם, צריך לזכור שהטקסטים נכתבו על ידי מבוגר.
- * מה העסיק את הילדה שרי עד יום כיפור של שנת 1973 ומה השתנה בעקבותיו?
- * הסרט נקרא "יום כיפור בוטל". מהי משמעות ההכרזה הזאת, שנאמרת פעמיים בסרט?
- * האם לדעתכם הסיפור של שרי הוא סיפור אישי או סיפור לאומי?

חלק ב' - זיכרון אישי וזיכרון קולקטיבי (25 דקות)

בחלק זה נעסוק בהקשר הלאומי של מלחמת יום כיפור ונעמוד על הפער בין זיכרון אישי לזיכרון קולקטיבי.

נצפה בסרט-רקע קצר על מלחמת יום כיפור:

- * מה חידש לכם הסרט על מלחמת יום כיפור?
- * בציבוריות הישראלית מלחמת יום כיפור נחשבת לשבר עמוק. מדוע לדעתכם?

נשאל:

- * אילו סוגי זיכרון אתם מכירים?

נציג את שני הסוגים:

1. הזיכרון האישי-האוטוביוגרפי הוא זיכרון של אירועים שאדם חווה באופן בלתי-אמצעי, על בשרו.
2. הזיכרון הקולקטיבי הוא זיכרון של אירועים מהעבר שלא-בהכרח נחוו ישירות, אלא נמסרו להם בידי אחרים. בשונה מהזיכרון האישי, הזיכרון הקולקטיבי מעוצב על ידי מתווכים.

נבקש מהתלמידים להציע רעיונות לזיכרונות קולקטיביים.

אפשר גם להציג דוגמאות לזיכרונות ולתת לתלמידים להכריע אם זהו זיכרון אישי או קולקטיבי, למשל: הסגר בקורונה, נפילת שון, היום הראשון של כיתה א', מלחמת יום כיפור, מעמד הר סיני, טיול שנתי לאילת, רצח רבין, היום הראשון של כיתה א', צו ראשון, גמר המונדיאל 2022.

* מי מייצר את הזיכרון הקולקטיבי? באילו אמצעים?

למורה: ניתן להציג כדוגמאות לאמצעי ייצור הזיכרון הקולקטיבי את תוכנית הלימוד במערכת החינוך; את אופן הצגת הסיפורים המתפרסמים בתקשורת; את המסורת היהודית, שמעצבת את הזיכרון ההיסטורי באמצעות החגים, כגון ליל הסדר, תשעה באב וחנוכה; את הטקסים הלאומיים כגון טקס הדלקת המשואות בהר הרצל ביום העצמאות.

* מה משמר זיכרון ציבורי? האם יש לזיכרון קולקטיבי חשיבות? אם כן, מהי? אם לא, מדוע?

נקרא את השיר של אברהם בלבן. ([מופיע כנספח](#))

הצעה: בפעם הראשונה נקרא את השיר באופן רגיל. בפעם השנייה נחלק את הקריאה בין שניים: אחד קורא את המילים, והאחר – את המספרים.

נשאל

* הכותרת של השיר היא תאריך: 12.10.78. מהי המשמעות של הכותרת הזאת?

* האם לדעתכם ניתן לתרגם את השיר הזה לשפה אחרת? האם הוא יובן במדינה אחרת? מדוע?

* כיצד מבטא השיר את הרעיונות שעליהם דיברנו בשיעור?

נסכם:

בשיעור זה עסקנו בהבדלים שבין זיכרון אישי לזיכרון קולקטיבי בתוך ההקשר של תודעת מלחמת יום כיפור בחוויה הלאומית-ישראלית. פתחנו במבט אישי על יום כיפור, ואחריו התוודענו אל הטקסט של עגנון, שמתאר את חווייתו כילד ביום כיפור. בתוך החוויה האישית אפשר לזהות אלמנטים של זיכרון קולקטיבי שישנם ביום כיפור. אחרי כן צפינו בסרט "יום כיפור בוטל", שמסופר דרך עיני שרי אנסקי כילדה. הסרט מציג את המבט שלה על יום כיפור לפני ואחרי מלחמת יום כיפור, שבה איבדה את אחיה ושנייתה את האופן שבו היא חווה את היום הזה לנצח. גם בסרט ראינו כיצד האישי והלאומי נפגשים כזיכרונות אישיים מתערבבים עם זיכרונות קולקטיביים. העמקנו מעט את הידע ההיסטורי על מלחמת יום כיפור וניסינו לעמוד על ההקשרים שבהם נוצרים זיכרונות לאומיים-קולקטיביים. לבסוף חידדנו את האבחנה בין זיכרון אישי לזיכרון קולקטיבי ובחנו כיצד מתעצב זיכרון קולקטיבי ומי הם מעצביו.

זכרון בספר

לצאת הספר כהוצאה חדשה

השמים היו טהורים והארץ היתה שקטה וכל הרחובות היו נקיים, ורוח חדשה היתה מרפרפת בחלליו של עולם. ואני תינוק כבן ארבע הייתי ומלוכש הייתי בגדי מועד, ואיש אחר מקרובי הוליכני אצל אבי ואצל זקני לבית התפילה. ובית התפילה היה מלא עטופי טליתות ועטרות כסף בראשיהם ובגדיהם בגדי לכן ובידיהם ספרים, ונרות הרכה תקועים בתיבות ארוכות של חול, ואור מופלא עם ריח טוב יוצא מן הנרות. ואיש וקן עומד מוטח לפני התיבה וטליתו יורדת עד למטה מלכו וקולות ערבים ומתוקים יוצאים מטליתו. ואני עומד בחלון בית התפילה מרעיד ומשתומם על הקולות הערבים ועל עטרות הכסף ועל האור המופלא ועל ריח הדבש היוצא מן הנרות נרות השעות. ודומה היה לי שהארץ שהלכתי עליה והרחובות שעברתי בהם וכל העולם כולו אינם אלא פרוודור לבית זה. עדיין לא הייתי יודע להגות במושגים עיוניים ואת המושג הדרת קודש לא הכרתי. אבל אין ספק בלבי שבאותה שעה הרגשתי בקדושת המקום ובקדושת היום ובקדושת האנשים העומדים בבית ה' בתפילה ובניגונים. ואף על פי שעד לאותה השעה לא ראיתי דבר כזה לא עלה על דעתי שיש הפסק לדבר. וכך הייתי עומד ומביט על הבית ועל האנשים שעמדו בבית, ולא הבחנתי בין אדם לאדם, שכולם כאחד עם כל הבית כולו דומים היו עלי כחטיבה אחת. ושמחה גדולה היתה בלבי ולבי נדבק באהבה לבית זה ולאנשים אלו ולניגונים אלו.

נספח ב'

12.10.1978

אברהם בלבן

שָׁנִים עֶשֶׂר בְּאוֹקְטוֹבֶר, אֶלֶף תְּשַׁע מְאוֹת שְׁבַעִים וְשִׁמּוֹנָה.

בְּשֵׁק"ם תֵּל אָבִיב אֶשָּׂה שְׁחוּחָה כּוֹתֶבֶת

תְּאָרִיךְ עַל צ'ק,

כוֹתֶבֶת: 12.10.1973

שְׁבַעִים וְשִׁמּוֹנָה גְּבֵרֶת, לֹא שְׁבַעִים וְשִׁלּוֹשׁ,

קוֹרָא הַקְּפָאִי, צוֹחֵק, קוֹפֵא עַל מְקוֹמוֹ,

מִלְחָשׁ : מָה אֶפְשֶׁר לַעֲשׂוֹת גְּבֵרֶת,

מָה אֶפְשֶׁר לַעֲשׂוֹת.